

Începuturile teatrului german din Moldova și primii săi artiști

Casia ZAHARIA *

Key-words: *the German theatre, artists, repertoires, theatre in Moldavia*

1. Începutul teatrului german în Moldova

Artiștii erau numiți în societatea evului mediu și în societatea modernă timpurie „ghiduși”. Numele evidențiază faptul că aveau o înfățișare sărăcăcioasă și sugerează, totodată, statutul modest al acestor oameni. Lipsesc informații asupra activităților teatrale înainte de 1645, an în care la curtea lui Vasile Lupu s-a sărbătorit nunta fiicei sale cu spectacole de teatru. János Kemény scrie în autobiografia sa despre „actori” și „oameni care organizau petreceri de carnaval”. În rest erau „ceaușii” și „bufonii” cei care până la sfârșitul secolului al XVIII-lea ofereau diferite manifestări în română, greacă sau turcă.

Din corespondența a doi boieri – Alecu Manoliu și Costache Rosetti Bălănescu – reiese că la 1795 a poposit la Fălticeni (în drumul lor spre Rusia) o trupă germană de teatru din Lemberg. Nu este exclus ca aceasta să fi jucat și în Iași.

Câțiva ani mai târziu, cam pe la 1802, au început să apară, pe lângă artiști turci și greci, ici colo și păpușari germani cu cuferele lor de păpuși. Ei veneau din Transilvania și erau denumiți „paiaț” sau „caraghioși”. Tot de proveniență germană era și pe atunci iubita artă a jocului de umbre – așa-numitele „umbre chinezești”.

Chiar dacă un anumit Gaetano Maggi (Maggi) a ridicat la 1809 prima clădire de teatru din Iași, teatrul se juca în mod curent în casele marilor boieri, ca de exemplu în casa lui Grigore Ghica, unde, în 1812, un director neamț cu actorii săi a pus în scenă, timp de patru luni, piese în limba germană.

Ne aflăm în a doua decadă a secolului al XIX-lea, o perioadă în care conștiința națională se exprima în mod tot mai energic. În artă acest lucru se manifestă sub forma teatrului prezentat în limba națională. Astfel se explică cum reformatorul învățământului românesc, Gheorghe Asachi, a înființat pe costuri proprii un „teatru de societate” în casa lui Costachi Ghica și pune în scenă, după *Gessner und Florian*, piesa românească *Mirtil și Hloe*. Teatrul românesc debutează, deci, în Moldova cu o traducere a dramaturgiei de limbă germană.

Este în mod general recunoscut faptul că inteligența din Moldova secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea s-a format la studii în principal la Viena, Berlin, Heidelberg, Leipzig, Halle și alte orașe germane, astfel încât toți vorbeau fluent germana. Asta înseamnă că trupele germane găseau în turneele lor un public de cele mai multe ori competent nu numai din punct de vedere lingvistic. În 1821 o astfel de

* Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, România.

trupă a jucat în casa Canta, iar în 1833 germanii din Iași au pus ei înșiși în scenă o piesă (*Timur der Tatarenkhan*). În arhivă se poate găsi încă solicitarea lui Theodor Müller, directorul Teatrului German din București (Timișoara și Sibiu), solicitare prin care a cerut permisiunea, în 1834, de a prezenta mai multe tragedii și comedii în limba germană. Din păcate, lipsește răspunsul dat de autoritățile timpului. Dintr-un alt document reiese că în 1837, germanul Ignatz Frisch a făcut conducerii o ofertă de a aduce în țară un ansamblu care să joace operă. S-a încheiat chiar un contract pe trei ani. Se pare însă că nici acest proiect nu s-a realizat până la urmă.

2. Marie Thérèse Frisch în Iași

Abia din anul 1842 datează prezența primului ansamblu german de operă în capitala Moldovei. Conducătoarea acestei trupe, Marie Térése Frisch, născută Baroneasă Langer von Langenau, a mai cântat și cu un an înainte, pe 2 și 11 noiembrie 1841 în două concerte și era astfel cunoscută publicului și teatrului româno-francez, condus din 1840 de Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu și Costache Negruzzi. Afișul din data de 31 ianuarie 1842 anunța iubitorii de operă că „doamna Frisch împreună cu ansamblul său de operă, cu care se află la București, va face onoarea venerabilului public să prezinte în capitala noastră o serie de patru opere clasice, și anume luni, 2.02.1842, *Norma*, miercuri, 4.02.1842, *Lucretia Borgia*, vineri, 6.02.1842, *Die Stumme von Portici* și sâmbătă 7.02.1842, *Robert der Teufel*”.

Ansamblul format din 35 de membrii se afla, se pare¹, sub un contract de un an cu teatrul din București, fapt care însă nu influența șederea la Iași. Criticile din „Albina Românească” sunt mărturii ale unui succes al celor patru reprezentații. Drept mulțumire și recunoștință, „Madama Frisch se adresează înaltei aristocrații și stimatului public, exprimându-și mulțumirile pentru bunătatea acestuia, cu sprijinul căruia s-a angajat la încă o reprezentare a piesei *Norma*”². Acestui ansamblu german trebuie să îi mulțumim că a insuflat publicului moldovean dragostea de operă, ceea ce va duce la un schimb de directori. Marie Thérèse Frisch încheie contractul la 20 februarie 1842, pentru doi ani (începând la 1 septembrie a aceluiași an). Pentru un gaj de 1000 de galbeni noua directoare trebuia să facă tot ce îi stătea în puteri și, printre altele, să aducă un ansamblu de operă franceză și să aibă grijă de trupa de teatru românească (trebuia să organizeze cel puțin 16 reprezentații românești pe an). Deasemenea, întregul inventar al teatrului trece pentru 120 de galbeni în patrimoniul lui Thérèse Frisch.

Acestea erau circumstanțele în care la 23 septembrie 1842 s-a deschis o nouă stagiune de teatru. Chiar în ziua următoare s-a deschis opera germană cu deja cunoscuta *Norma* de Bellini, prezentată în trei limbi. Ne aflăm într-un an aniversar, în care Teatrul din Iași, după 10 ani, aspiră la statutul de Teatru Național. Unirea celor trei trupe – românească, franceză și germană – a fost văzută ca începutul unei noi epoci, în care s-au pus multe speranțe. Și următoarele două opere, *Belizario* de Donizetti și *Die Schlafwandelnde* de Bellini, s-au bucurat încă de la început de succes.

¹ Vezi Arhivele statului din Iași: AR 11/1842: 44.

² Vezi Arhivele statului din Iași: AR 1842/12: 48.

Directoarea Frisch și-a dat silința în mod deosebit față de teatrul francez și de cel german, pe care le lăsa să apară săptămînal pe scenă. Sub directoriatul ei artiștii germani și-au dus mai departe reprezentațiile și în stagiunea următoare (1843–1844), în cadența deja amintită, cu *Norma*, *Lucrezia Borgia*, *Die Stumme von Portici* și *Robert der Teufel*. La început părea că opera germană place publicului, astfel încât noi cântăreți au fost chemați la Iași și au fost puse în scenă multe și noi opere: *Norma*, *Romeo und Julia*, *Die Fremde*, *Die Puritanen* și *Die Nachtwandlerin* de Vincenzo Bellini, *Belisario*, *Das Liebeselixir*, *Lucrezia Borgia*, *Lucia di Lammermoor* și *Marino Faliero* de Gaetano Donizetti, *Die Stumme von Portici*, *Der Maurer und der Schlosser* și *Der Maskenball* de Auber, *Robin Hood* de Weber, *Der Dorfbarbier* de Adalbert Gyrowetz, *Othello* de Gioacchino Rossini, *Robert der Teufel* de Giacomo Meyerbeer, *Die Jüdin* de Jaques Halévy. Cu timpul însă numărul spectatorilor a scăzut. Boierii și publicul de rând cereau piese românești, având în vedere că până la sfârșitul lui decembrie nu a văzut lumina scenei nici o singură operă din literatura națională. Cu greu s-a prezentat, pe 27 decembrie 1842, *Strigoii* și până pe 17 noiembrie 1843 (deci un an întreg) nici o altă piesă românească nu mai apare în program. În schimb, în această stagiune au existat peste 90 de reprezentații franceze și germane. Cele din urmă reprezintă o treime (mai exact 36) din totalul pieselor, după cum se poate observa din afișele păstrate în Biblioteca Academiei³.

Este evident faptul că Thérèse Frisch s-a străduit foarte mult să promoveze opera de limbă germană, lucru care nu era însă pe gustul publicului moldovean – exceptând colonia germană de meșteșugari, comercianți, medici și farmaciști din Iași. Din păcate, eforturile cântăreților germani nu au adus în sala de teatru un public numeros, iar instituția înregistra pierderi financiare din ce în ce mai mari. Acest lucru a condus la concedierea ansamblului german, la 1 mai 1844, dar concomitent, în mod paradoxal, și la reînnoirea și prelungirea contractului directoarei cu încă doi ani.

Cu Thérèse Frisch la conducere nu doar că teatrul din Iași nu a progresat în direcția dorită – cea de a deveni Teatru Național –, dar aceasta a atras treptat asupra sa o adevărată invidie din partea întregii societăți iubitoare de cultură. Pe 9 noiembrie 1843, la conducerea teatrului s-a alăturat și boierul Alexandru Sturza. Acesta a constrâns-o pe Thérèse Frisch să introducă în repertoriu piese românești. Ea l-a desemnat pe francezul Mercé să facă selecția. Cunoștințele deficitare de limbă ale lui Mercé și lipsa lui de interes au condus la alcătuirea unui repertoriu deosebit de modest: piese românești insignifiante și traduceri barbare au speriat publicul și au provocat comentarii foarte aspre din partea oamenilor de cultură – în special Vasile Alecsandri.

Criticile care veneau din toate părțile au determinat-o pe directoare ca între 1844–1845 să angajeze noi actori români. În plus, piesele care urmau să se prezinte trebuiau aprobate de un comitet de teatru înființat special în acest scop. Chiar și ansamblul francez a fost reînnoit. Cu toate acestea viața de teatru decurgea anevoios iar veniturile nu acopereau sub nici o formă cheltuielile; de aceea, trupa franceză a fost desființată în câteva luni iar actorii au fost nevoiți să primească bani de la Voievodul Mihail Sturza pentru întoarcerea în ținutul lor natal.

³ Vezi Burada 1975: 215 sqq.

Conducerea nefericită și gradul de îndatorare a teatrului din Iași, prin politica greșită a directoarei Thérèse Frisch, au condus la rezilierea contractului ei în 1845. Despre acest lucru s-a auzit chiar și la Viena și Constantinopol, fiindcă cea destituită din funcție, revoltată, a depus plângere, printre altele, la consulul austriac și la sultanul turc. Printr-un comportament lipsit de diplomatie, ea și-a năruit singură chiar și drumul ipotetic spre o împăcare⁴. Soarta teatrului din Moldova a trecut apoi în mâinile unui mecena, ale vornicului Theodorachi Ghica, care a investit mulți bani și a ajutat astfel teatrul din Iași să înceapă o nouă viață.

3. Alte trupe de artiști germani

Ansamblurile germane sunt reatestate în Moldova abia în 1866 și 1869. În ambele cazuri a fost vorba despre operete, și anume sub directoratul lui Eduard Khern, respectiv Sinnmayer Modrzewski.

Opereta era un gen îndrăgit și astfel o trupă cunoscută din acea perioadă a ajuns să prezinte în 1880, 1885 și pentru a treia oară în 1891, sub conducerea lui Friedrich Dorn, de fiecare dată peste 30 de puneri în scenă la Iași și Botoșani.

Arta dramatică germană *stricto sensu* s-a întors la Iași în 1887 cu actorul gălățean școlit în Germania, Maurice Morisson, un cunoscut interpret de Shakespeare, însoțit de un ansamblu german și a atins punctul maxim între 1890–1891, când Agatha Bârsescu împreună cu o trupă germană a jucat cu mare succes *Hero und Leander* și *Die Ahnfrau (Străbuna)*, ale lui Grillparzer și drama *Debora*, de Salomon Mosenthal. Doi ani mai târziu, faimoasa actriță a venit în Moldova cu un alt ansamblu german și a jucat în sala cercului Sidoli *Kabale und Liebe* și *Don Carlos* ale lui Schiller, *Faust* al lui Goethe, *Emilia Galotti* de Lessing și din nou *Hero und Leander* a lui Grillparzer. În 1896 o trupă germană sub conducerea lui Georges Eger a adus un repertoriu la fel de pretențios: *Othello* de William Shakespeare, *Die Weber* de Gerhard Hauptmann, *Der Streik* a lui Hermann Sudermann, *Kean* a lui Alexandre Dumas tatăl, *Der Schmied* de Georges Ohnet. Astfel de repertorii oglindesc gustul și cultura spectatorilor dintr-o țară care se întorsese definitiv înspre Europa.

A fost anul în care câteva luni mai târziu – pe 1 decembrie 1896 – s-a inaugurat la Iași mult așteptatul Teatru Național ridicat de arhitecții vienezi Helmer și Fellner.

Bibliografie

AR 1842: „Albina Românească”, Iași.

Burada 1975: Teodor T. Burada, *Istoria teatrului în Moldova*, ediție și studiu introductiv de I.C. Chițimia. București, Minerva.

Manoliu 1925: Emanoil Al. Manoliu, *O privire retrospectivă asupra Teatrului Moldovenesc. Din primele începuturi și până în anul 1924*, Iași, Tipografia H. Goldner.

⁴ A prezentat Moldova ca pașalâc turcesc, iar pe locuitori, ca supuși ai otomanilor, ceea ce, bineînțeles, nu a putut trezi simpatia conducerii Moldovei.

Olănescu 1981: Dimitrie E. Olănescu, *Teatrul la Români*, ediție îngrijită, prefață, note și comentarii de Cristina Dumitrescu, București, Editura Eminescu.

The Beginnings of the German Theatre in the Region of Moldova and its first Artists

As a general rule, it is acknowledged the fact that the intelligence from the region of Moldova of the 18th and the 19th centuries was formed during studies mainly in Vienna, Berlin, Heidelberg, Leipzig, Halle and other German cities, so that they all spoke German fluently. This means that the German theatre troupes found during their itinerations a linguistic competent public. Also the theatre in Iasi had the inspiration of finding a German theater troupe led by a woman, who performed well but not for a very long time.